

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЯЧМЕНЮ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

***БАБАН Т.О., АСПИРАНТ,*
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зернове господарство є основою сільськогосподарського виробництва в цілому в Україні та ефективної діяльності більшості сільськогосподарських підприємств зокрема. На його основі в подальшому формуються та розвиваються інші сільськогосподарські та переробні галузі.

На ефективність виробництва зерна впливає ряд факторів макро- та мікросередовища, дослідження яких потребує постійної уваги науковців та практиків.

Підвищення рівня ефективності виробництва зерна є найважливішим завданням, від вирішення якого залежить продовольча безпека країни та розвиток її експортного потенціалу. Розв'язання цього питання повинно здійснюватися не тільки на макрорівні, але й на державному та регіональному рівнях, де вирішуються питання забезпечення населення продуктами харчування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань, пов'язаних з розвитком зернопродуктового підкомплексу та ефективності виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами присвячено праці таких вітчизняних науковців як Бойко В.І. [1], Лобас М.Г. [5], Забуранна Л.В. [3], Бондар О.В. [2] та ін. Однак постійні зміни в ринковому середовищі зумовлюють необхідність регулярного дослідження ефективності виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами та можливих шляхів її покращення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення ефективності виробництва ячменю в сільськогосподарських підприємств Харківської області та чинників впливу на неї в сучасних умовах.

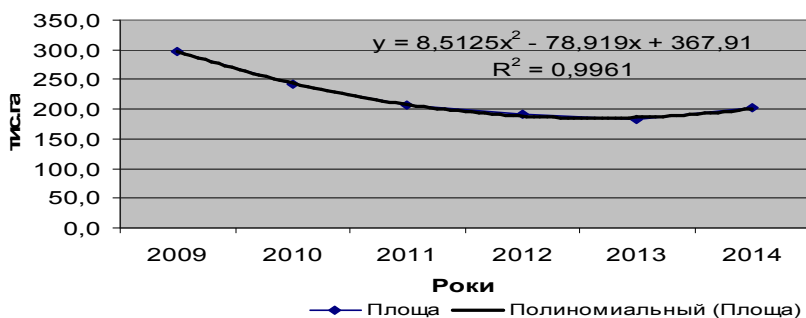
---

* Науковий керівник – Онегіна В.М., д.е.н., професор

Досягнення поставленої мети передбачає дослідження груп підприємств, об'єднаних за розмірами посівних площ та рівнем урожайності ячменю та впливу цих факторів на ефективність його виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробничий та експортний потенціал економіки України формуються в її регіонах. Роль окремих регіонів у розвитку сільського господарства та зерновиробництва зокрема є особливо значущою. Харківська область знаходиться в достатньо сприятливому природно-кліматичному поясі України для вирощування зернових культур. В цілому сільськогосподарські підприємства області мають значний виробничий потенціал, який дозволив регіону зайняти 6-те місце у рейтингу за обсягами валового виробництва сільськогосподарської продукції в Україні в 2013р. та 5-те – у 2014р. відповідно.

Однією з важливих зернових культур, яка вирощується сільськогосподарськими підприємствами області, є ячмінь. Культура займає вагомe місце у структурі посівів: у структурі посівних площ на нього в 2013 р. приходилось 10,9%, а у структурі посівів зернових та зернобобових 17,5%, по Україні ці показники склали 12% та 20,5% відповідно. В 2014 р. у структурі посівних площ ячмінь займав 11,7%, в структурі зернобобових – 20,3% відповідно. В рейтингу областей у виробництві ячменю Харківська область у 2013р. займала 6-те місце, а в 2014р. – 4-те. Упродовж останніх десяти років площі посіву ячменю по Харківській області значно скоротились – майже на 34%, за останні п'ять років скорочення складо майже 39% (рис. 1), така ж тенденція спостерігалась і в цілому по Україні.

Рис. 1. Динаміка посівних площ ячменю в Харківській області в 2009-2014 рр., тис. га

* Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [8].

У структурі валового виробництва зернових Харківської області на ячмінь приходить ся 10,6%, по Україні – 12,1% відповідно.

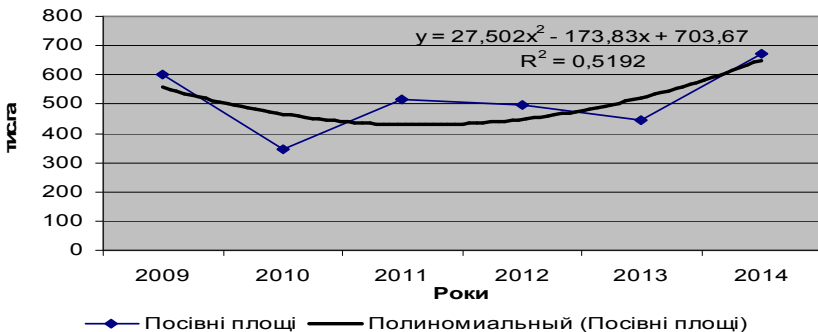
Середній рівень урожайності в 2014р. по області склав 33,3 ц/га – це найвищий показник з 1990р. по області. За п'ять років показник збільшився в 2,3 рази, за рахунок того, що в 2010р. спостерігалось зниження рівня урожайності до 14,2 ц/га (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка урожайності ячменю в Харківській області в 2009-2014 рр., ц/га

**Джерело:* складено за даними Державної служби статистики України [8].

За рахунок збільшення урожайності в 2014 р. валовий збір збільшився на 12,5 % в порівнянні з 2009 р., на 95 % – в порівнянні з 2010 р. (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка валового збору ячменю в Харківській області в 2009-2014 рр., тис. тон

**Джерело:* складено за даними Державної служби статистики України [8].

В 2013 р. в Харківській області вирощуванням ячменю займалось 392 підприємства: 14 – вирощували озимий ячмінь, 387 – ярий. В 2010 р. 44 вирощували озимий ячмінь, 399 – ярий. Найбільша частина з підприємств представлена товариствами та приватними підприємствами – 78,8%, 14,8% – фермерські господарства, 3,3% – державні підприємства, 3,2% – кооперативи.

Площі посіву озимого ячменю на підприємствах області в 2013 р. коливались від 17 до 379 га, ярого – від 6 до 3464 га. В двадцяти підприємствах, які не вирощували ячмінь в 2013 р. були реалізовані залишки зерна з минулого року.

Відмінності у технології вирощування озимого та ярого ячменю визначають різницю і в ефективності цього процесу. Тому нами були досліджені результати виробництва окремо по озимому та ярому ячменю, а також залежність економічної ефективності виробництва ячменю від розмірів посівних площ та урожайності. Оцінку здійснимо за методичним підходом, який включає метод групувань. Для цього нами були зроблені групування сільськогосподарських підприємств Харківської області за розмірами посівних площ ячменю, за рівнем його урожайності окремо по озимому та ярому ячменю.

Дослідивши вплив розмірів посівних площ озимого ячменю на ефективність його виробництва (табл. 1), можемо зробити висновок що більш ефективними були підприємства першої групи з найменшою площею озимого ячменю до 50 га, в яких було отримано найвищу урожайність, витрати на одиницю продукції були найменшими по групах, за рахунок чого підприємства вийшли на рівень рентабельності 14,6%.

Загалом необхідно відмітити, що виробництво зерна озимого ячменю є більш затратним, в порівнянні з ярим, адже потребує більшої кількості технологічних операцій. Ще одним недоліком є те, що озимий ячмінь є менш стійким до морозів, в порівнянні з озимою пшеницею, але має вищий рівень урожайності. Кращими для вирощування озимого ячменю є південні регіони країни.

Таблиця 1.

**Вплив розмірів посівних площ на ефективність
виробництва озимого ячменю у сільськогосподарських
підприємствах Харківської області у 2013р.***

<i>Показник</i>	<i>Групи підприємств за площею</i>			<i>Разом (в середньому по виборці)</i>
	<i>до 50,0 га</i>	<i>від 50,1 га до 100,0 га</i>	<i>понад 100,1 га</i>	
Кількість підприємств в групі, од.	6	6	2	14
Площа (в середньому по групі), га	29,0	74	254,5	80,5
Кількість виробленої продукції (в середньому по групі), ц	996,5	2403,5	6973,5	2453,4
Урожайність (в середньому по групі), ц/га	34,4	32,5	27,4	30,5
Виробнича собівартість 1 ц продукції (в середньому по групі), грн.	97,16	123,54	140,80	125,96
Повна собівартість 1 ц реалізованої продукції (в середньому по групі), грн.	110,93	166,04	164,62	157,01
Ціна реалізації 1 ц (в середньому по групі), грн.	127,14	137,82	140,38	137,83
Рівень рентабельності (збитковості) (в середньому по групі), %	14,6	-17,0	-14,7	-12,2
Рівень товарності (в середньому по групі), %	79,9	51,8	143,7	94,0

* Джерело: складено за даними Головного управління статистики у Харківській області [7].

Для визначення впливу рівня урожайності на економічну ефективність виробництва озимого ячменю досліджувані підприємства були поділені на чотири групи (табл. 2.).

За даними дослідження, ми можемо зробити висновок, що рівень урожайності має вагомий вплив на економічну ефективність виробництва зерна. Найвищий рівень рентабельності – 59,4 % отримали підприємства третьої групи з рівнем урожайності від 35,1 до 45 ц/га (середній рівень урожайності по групі склав 42,5 ц/га), які мали

найменші витрати на одиницю продукції – 86,4 грн/ц (на 55% менші за витрати підприємств першої групи), та достатньо високу ціну реалізації продукції. Рівень товарності по групі був найменшим. Підприємства цієї групи мали також найменшу середню площу посіву озимого ячменю.

Таблиця 2.

Вплив рівня урожайності на ефективність виробництва озимого ячменю у сільськогосподарських підприємствах Харківської області у 2013р.*

Показник	Групи підприємств за рівнем урожайності				Разом (в середньому по виборці)
	до 20,0 ц/га	від 25,1 до 35,0 ц/га	від 35,1 до 45,0 ц/га	понад 45,1 ц/га	
Кількість підприємств в групі, од.	3	5	4	2	14
Урожайність (в середньому по групі), ц/га	20,0	28,0	42,5	48,2	30,5
Кількість виробленої продукції (в середньому по групі), ц	3059,0	1654,0	1997,8	4454,5	2453,4
Площа (в середньому по групі), га	153,0	59,0	47,0	92,5	80,5
Виробнича собівартість 1 ц продукції (в середньому по групі), грн.	181,10	156,14	81,6	80,88	125,96
Повна собівартість 1 ц реалізованої продукції (в середньому по групі), грн.	191,87	182,73	86,38	99,28	157,01
Ціна реалізації 1 ц (в середньому по групі), грн.	148,03	121,09	137,72	129,10	137,83
Рівень рентабельності (збитковості) (в середньому по групі), %	-22,8	-33,7	59,4	30,0	-12,2
Рівень товарності (в середньому по групі), %	172,4	63,1	35,1	94,8	94,0

* Джерело: складено за даними Головного управління статистики у Харківській області [7].

Підприємства четвертої групи з рівнем урожайності понад 45 ц/га також отримали позитивні результати виробництва – рівень рентабельності в середньому по групі склав 30%, витрати на виробництво та збут одиниці продукції були дещо більшими за витрати третьої групи, а ціна реалізації меншою на 6,2%. Рівень товарності по групі склав майже 95%.

Загалом потрібно зазначити, що вищий рівень урожайності веде до зниження витрат на одиницю виготовленої продукції, що дає можливість отримати більший прибуток на 1 центнер продукції, але ще одним фактором, що впливає на ефективність виробництва та реалізації продукції є ціна, яка залежить від якості зерна, а також від такого фактору як сезонність.

Результати аналізу даних табл. 1 та 2 показали, що ефективність виробництва озимого ячменю в цілому по області була низькою – в середньому рівень збитковості по підприємствам склав 12,2%.

Результати аналізу даних табл. 3 також підтверджують тенденцію прояву більш позитивних результатів у підприємств з меншою площею посіву ярого ячменю – підприємства першої групи до 100 га. При урожайності 22,9 ц/га, не найвищий серед дослідних груп господарств, середній рівень витрат на одиницю продукції та більш висока ціна реалізації в порівнянні з підприємствами третьої групи (з площею посіву понад 500 га), але трохи нижча ніж в другій групі, дозволили отримати позитивний результат – рентабельність склала 2,5%. В другій та третій групах рівень збитковості склав 1,4% та 9,4% відповідно.

Аналіз ефективності виробництва ярого ячменю в залежності від рівня урожайності (табл. 4) дав можливість зробити висновок, що більш ефективними були підприємства четвертої групи, які отримали найвищий рівень урожайності (понад 50,1 ц/га), але з найменшою посівною площею в середньому по групі (84,3 га). За рахунок того, що підприємствами групи були понесені найменші, серед чотирьох груп, витрати на одиницю продукції та була високою ціна реалізації, середній рівень рентабельності склав 17,5%. По першій та другій групі рівень збитковості склав 24,1 та 3,1% відповідно.

Таблиця 3.

**Вплив розмірів посівних площ на ефективність
виробництва ярого ячменю у сільськогосподарських підприємствах
Харківської області у 2013р.***

<i>Показник</i>	<i>Групи підприємств за площею</i>			<i>Разом (в середньому по виборці)</i>
	<i>до 100,0 га</i>	<i>від 100,1 га до 500,0 га</i>	<i>понад 500,1 га</i>	
Кількість підприємств в групі, од.	145	220	22	387
Площа (в середньому по групі), га	55,4	247,9	832,7	209,0
Кількість виробленої продукції (в середньому по групі), ц	1269,5	5602,5	20141,2	4805,5
Урожайність (в середньому по групі), ц/га	22,9	22,6	24,2	23,0
Виробнича собівартість 1 ц продукції (в середньому по групі), грн.	126,74	121,19	117,27	120,81
Повна собівартість 1 ц реалізованої продукції (в середньому по групі), грн.	134,23	141,04	140,72	140,25
Ціна реалізації 1 ц (в середньому по групі), грн.	137,55	139,02	127,47	136,08
Рівень рентабельності (збитковості) (в середньому по групі), %	2,5	-1,4	-9,4	-3,0
Рівень товарності (в середньому по групі), %	78,3	72,8	74,7	73,8

* *Джерело:* складено за даними Головного управління статистики у Харківській області [7].

Узагальнюючи результати аналізу ефективності вирощування ячменю підприємствами Харківської області, необхідно зазначити, що простежується загальна тенденція отримання більш високого результату при вирощуванні озимої та ярої його форм на менших площах. Такі факти суперечать загальновідомій теорії ефекту масштабу виробництва. На нашу думку це пов'язано з тим, що невеликі підприємства, на відміну від великотоварних, займаються вирощуванням продовольчого класу зерна ячменю, а також пивоварного, який за якісними характеристиками кращий та має, відповідно, більш високу ціну реалізації. Ще однією з причин такої тенденції може бути, те, що ячмінь використовується для пересіву озимої пшениці, в разі її загибелі. При цьому витрати на його виробництво будуть дещо нижчими.

Таблиця 4.

**Вплив рівня урожайності на ефективність
виробництва ярого ячменю у сільськогосподарських
підприємствах Харківської області у 2013 р.***

Показник	Групи підприємств за рівнем урожайності				Разом (в середньому по виборці)
	до 15,0 ц/га	від 15,1 до 30,0 ц/га	від 30,1 до 50,0 ц/га	понад 50,1 ц/га	
Кількість підприємств в групі, од.	76	251	56	4	387
Урожайність (в середньому по групі), ц/га	11,6	22,8	35,0	58,5	23,0
Кількість виробленої продукції (в середньому по групі), ц	1846,1	5227,2	6922,8	4932,5	4805,5
Площа (в середньому по групі), га	158,5	228,8	197,8	84,3	209,0
Виробнича собівартість 1 ц продукції (в середньому по групі), грн.	167,18	120,17	107,1	103,41	120,81
Повна собівартість 1 ц реалізованої продукції (в середньому по групі), грн.	171,30	137,99	136,04	120,27	140,25
Ціна реалізації 1 ц (в середньому по групі), грн.	129,95	133,65	146,08	141,28	136,08
Рівень рентабельності (збитковості) (в середньому по групі), %	-24,1	-3,1	7,4	17,5	-3,0
Рівень товарності (в середньому по групі), %	84,9	71,9	75,6	86,3	73,8

* Джерело: складено за даними Головного управління статистики у Харківській області [7].

Висновки. Рентабельність виробництва зерна ячменю напряму залежить від рівня його урожайності. Вищий рівень урожайності ячменю досягається за рахунок інтенсифікації виробництва в регіоні, що призводить до зниження собівартості продукції, підвищення цін реалізації та рентабельності її виробництва. Процес інтенсифікації потребує в свою чергу більших фінансових ресурсів.

Вирішення проблеми зменшення загрози нестабільності фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва в умовах кредитної економіки, в свою чергу, лежить у площині розвитку кредитної сільськогосподарської кооперації та її державної підтримки [6].

Лише за допомогою кооперування невеликі сільськогосподарські виробники здатні покращити своє матеріально-технічне забезпечення, забезпечити своєчасне проведення польових робіт, сформувати більші реалізаційні партії більш якісного зерна для подальшої його реалізації. Такі кроки дадуть можливість підвищити показники ефективності не лише виробництва зерна, а діяльності підприємств в цілому.

Література.

1. Бойко В.І. Зерно і ринок: [монографія] / В.І. Бойко. – К. : ННЦ ІАУ, 2007. – 312 с.

2. Бондар О.В. Економічна ефективність виробництва зерна / О.В. Бондар // Вісник Сумського нац. аграрного університету: серія «Фінанси і кредит». – 2009. – Вип. 2(27). – С. 277-282.

3. Забуранна Л.В. Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах / Л.В. Забуранна // Економіка АПК. – 2014. – № 3. – С. 55-61.

4. Kurkalova, Lyubov A. and Jensen, Helen H., Technical Efficiency of Grain Production in Ukraine [Електронний ресурс] / Lyubov A. Kurkalova, Helen H. Jensen // CARD Working Papers. – 2000. – Режим доступу: http://lib.dr.iastate.edu/card_workingpapers/273

5. Лобас М.Г. Розвиток зернового господарства України: [монографія] / М.Г. Лобас. – К. : Аграрний інститут НВАТ «Агроінком», 1998. – 450 с.

6. Онегіна В.М. Сучасні загрози продовольчій безпеці в Україні та державне регулювання / В.М. Онегіна // Вісник ХНТУСГ: економічні науки. – 2014. – Вип. 149. – С. 47-56.

7. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua>

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References.

1. Boiko V.I. (2007). *Zerno i ryнок [Grain and market]*. Kyiv: NNT's IAU, p. 312 [in Ukrainian].
2. Bondar O.V. (2009). Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva zerna [Economic efficiency of grain]. *Visnyk SNAU – Bulletin of SNAU*, issue 2(27), pp. 277-282 [in Ukrainian].
3. Zaburanna L.V. (2014). Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva zerna ta shliakhy yii pidvyshchennia v silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Economic efficiency of grain production and ways to increase agricultural enterprises]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 3, pp. 55-61 [in Ukrainian].
4. Kurkalova, Lyubov A., and Jensen, Helen H. (2000). *Technical Efficiency of Grain Production in Ukraine*. CARD Working Papers. Paper 273. Retrieved from http://lib.dr.iastate.edu/card_workingpapers/273 [in English].
5. Lobas M.H. (1998). *Rozvytok zernovoho hospodarstva Ukrainy [The development of grain production Ukraine]*. Kyiv: Ahrarnyi instytut NVAT «Ahroinkom», p. 450 [in Ukrainian].
6. Onehina V.M. (2014) Suchasni zahrozy prodovolchii bezpetsi v Ukraini ta derzhavne rehuliuвання [Modern threats to food security in Ukraine and Regulation]. *Visnyk KhNTUSH – Bulletin of KHNTUSG*, issue 149, pp. 47-56 [in Ukrainian].
7. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti [The official site Main Statistical Office in Kharkiv region]. *kh.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.kh.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua* Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

Анотація.

Бабан Т.О. Ефективність виробництва ячменю в сільськогосподарських підприємствах Харківської області.

В статті досліджено роль окремих регіонів у розвитку сільськогосподарського виробництва. Визначено місце Харківської області у виробництві зерна ячменю. Здійснено аналіз ефективності виробництва ячменю сільськогосподарськими підприємствами області на основі методичного підходу, який включає метод зрупувань. Групування підприємств-виробників ячменю здійснено за двома показниками: площею посівів досліджуваної культури, рівнем її урожайності. За результатами дослідження встановлено, що більш ефективним було виробництво ячменю на підприємствах з меншими площами посіву культури та з високими показниками урожайності. Зазначено,

що причинами таких результатів є виробництво даними підприємствами продовольчого класу зерна ячменю, який підприємства можуть реалізувати за більш високою ціною та отримати відповідно більш високий рівень рентабельності. Стверджується, що підвищення ефективності виробництва зерна ячменю невеликими виробниками можливе за умови їх кооперації.

Ключові слова: ячмінь, рейтинг, динаміка, структура, ефективність, групування підприємств.

Аннотація.

Бабан Т.А. Эффективность производства ячменя в сельскохозяйственных предприятиях Харьковской области.

В статье проведено исследование о роли отдельных регионов в развитии сельскохозяйственного производства. Определено место Харьковской области в производстве зерна ячменя. Осуществлено анализ эффективности производства ячменя сельскохозяйственными предприятиями области на основе методического подхода, который включает метод группировок. Группирование предприятий-производителей ячменя осуществлено по двум показателям: площадью посева исследуемой культуры, уровнем её урожайности. По результатам исследования установлено, что более эффективным было производство ячменя на предприятиях с меньшими площадями посева культуры, а также с высокими показателями урожайности. Отмечено, что причинами таких результатов является производство данными предприятиями продовольственного класса зерна ячменя, который предприятия могут реализовать по более высокой цене и получить соответственно более высокий уровень рентабельности. Утверждается, что повышение эффективности производства зерна ячменя небольшими производителями возможно при условии их кооперации.

Ключевые слова: ячмень, рейтинг, динамика, структура, эффективность, группирование предприятий.

Abstract.

Baban T.O. The efficiency of barley production in agricultural enterprises of Kharkov region.

Roles of different regions in development of agricultural produce have been studied in this article. Kharkov region took a special place in production of barley. Analyse of cost-effective way of barley produce by regional agricultural enterprises has been done based on the grouping method. Two indicators have been used in order to group barley-producing enterprises: total sowing area under the studied crop, as well as its yield. The results of this research have shown the enterprises with less sowing area of the barley, as well as with its high yield were more cost effective in its production. The main reason of the results is produce of food grade of barley by those enterprises, as they could sell it by higher price, therefore to get higher profitability. It has been proved that small enterprises could possibly increase the cost-effective way of barley production only if they will cooperate.

Keywords: barley, rating, dynamics, structure, efficiency, grouping of the enterprises.